

Tomasz Wesołowski (1950–2021)

W 2022 r. upłynął 48 sezon badań naukowych w Białowieskim Parku Narodowym (BPN). Niestety, był to pierwszy rok bez fizycznej obecności profesora Tomasza Wesołowskiego, wybitnego naukowca, który odszedł niespodziewanie 27.07.2021 r. Jednak dla nas, członków zespołu, współpracowników i przyjaciół, Puszcza Białowieska będzie już nierozdzielnie związana z Jego charakterystyczną sylwetką z wielkim plecakiem i mapą w dłoniach. Dla nas, Tomasz Wesołowski wciąż pozostaje obecny wśród puszczańskich olbrzymów i wykrotów.

Urodził się 9.09.1950 r. w Bydgoszczy. Przyrodą interesował się „odkąd sięgał pamięcią”, podkreślał, że jej poznanie oraz próby zrozumienia jak funkcjonuje świat ożywiony dostarczały Mu niesamowitej przyjemności intelektualnej, uczyły też cierpliwości i pokory wobec badanych zjawisk. Fascynowały Go rafy koralowe i biologia morza, ale wówczas nie było w Polsce kierunku studiów, który pozwoliłby na rozwinięcie tych zainteresowań, nie było również możliwości wyjazdu z kraju. Zaangażował się więc w badania nad ptakami wybierając biologię jako kierunek studiów, które ukończył w 1973 r. na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W tym czasie zaczął eksplorować i opisywać naj-

cenniejsze przyrodniczo tereny, miejsca o szczególnym znaczeniu dla ptaków i ich ochrony w Polsce – między innymi lasy Roztocza, ujście Warty czy dolinę środkowej Wisły – obecnie chronionych jako parki narodowe („Ujście Warty”, Roztoczański Park Narodowy) lub obszary specjalnej ochrony ptaków w ramach sieci Natura 2000.

Po studiach, przez kolejne cztery lata był asystentem w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Siedlcach (obecnie Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny) i został zaproszony do zespołu rozpoczynającego monitoring ptaków lęgowych w Puszczy Białowieskiej – w miejscu, w którym Tomasz miał spędzić większość naukowego życia.

Z Uniwersytetem Wrocławskim związał się w 1977 r., kiedy podjął pracę w Zakładzie Ekologii Ptaków Instytutu Zoologicznego, następnie uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych (1980 r.) i doktora habilitowanego (1988 r.). W 1999 r. został Mu nadany tytuł profesora. W 2001 roku objął stanowisko profesora nadzwyczajnego UWr, a w 2002 r. profesora zwyczajnego. W latach 2004–2010 był kierownikiem Zakładu Ekologii Ptaków. W kolejnym roku utworzył nową, jedyną w Polsce i istniejącą do dziś jednostkę – Pracownię Biologii Lasu, którą

kierował aż do przejścia na emeryturę w 2020 r.

Tomasz był cenionym nauczycielem akademickim, organizatorem Seminariów Biologii Lasu, na które przyjeżdżali z wykładami prelegenci z wielu jednostek naukowych w Polsce i za granicą – seminaria te cieszyły się zainteresowaniem znacznie wykraczającym poza uczelnię. Był też współorganizatorem światowych kongresów ornitologicznych, członkiem wielu towarzystw krajowych i międzynarodowych, Prezydentem-Elektem, a później Prezydentem European Ornithologists Union i członkiem Rady tej organizacji. W 2014 r. został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi przez Prezydenta RP.

Od 1975 r. aktywność naukowa Tomasza koncentrowała się na badaniach ornitologicznych prowadzonych w ściśle chronionej części BPN. Inicjatorem tego przedsięwzięcia był Ludwik Tomiałojć (1939–2020). Dostrzegając jak bardzo przekształcenia antropogeniczne zmieniają zachowanie ptaków i strukturę zespołów ptasich, w połowie lat 1970. Ludwik rozpoczął badania w Puszczy Białowieskiej, jednym z ostatnich fragmentów niżowego lasu pierwotnego Europy, zachowanym w stanie zbliżonym do naturalnego. Do podjęcia badań w tym wspaniałym laboratorium przyrody zainspirował dwóch początkujących naukowców – Wiesława Wałankiewicza (1949–2020) oraz Tomasza Wesołowskiego.

Fot. 1. Tomasz Wesołowski w Puszczy Białowieskiej. Wiosna 2017 r. (fot. M. Arndt)

Photo 1. Tomasz Wesołowski in Białowieża Forest, spring 2017

Rok 1974 trójka młodych pionierów poświęciła na rekonesans oraz wyznaczenie dziesięciu (ostatecznie siedmiu) stałych powierzchni badawczych w rezerwacie ścisłym BPN. Niektóre z nich otrzymały charakterystyczne, używane do dzisiejszego dnia nazwy: Centralna – położona w centrum rezerwatu, Wejściowa – rozciągająca się tuż za bramą Parku, Łęgoles – obejmująca las podmokły i mokry, Marzenie – o takim fragmencie grądu marzył Ludwik Tomiałojć, Katorżnicza – odzwierciedlająca wysiłek włożony w jej wytyczenie.

Badania miały trwać pięć lat, ale ich wyniki okazały się na tyle odkrywcze, że trwają do dziś i stanowią jedno z najdłuższych nieprzerwanie prowadzonych badań ornitologicznych na świecie. Dlaczego Puszcza Białowieska okazała się tak cenna? Tomasz ochrzcił ten las „lądowym odpowiednikiem rafy koralowej” i „żywym muzeum ewolucji, ponieważ wszystkie „eksponaty” istnieją, nie są żadną podróbką, jakąś „aktywną archeologią” dla turystów, to faktycznie te same organizmy w tym samym otoczeniu”. Puszcza jest dynamicznym układem ukształtowanym bez lub tylko z minimalnym udziałem człowieka. Przekraczając bramę BPN zobaczymy las europejski w okresie polodowcowym, przed przekształceniem go przez hodowców i rolników z gatunku *Homo sapiens*.

Badania w BPN wykazały, że pierwotne lasy strefy umiarkowanej są pod pewnymi względami podobne do swoich tropikalnych odpowiedników. Charakteryzuje je wysokie bogactwo gatunkowe, przy stosunkowo niskich zagęszczeniach oraz stabilność zespołu ptaków lęgowych,

z powoli następującymi zmianami (Wesołowski i in. 2022). Tomasz nazywał te ekosystemy „www” – wielogatunkowe (bogate w gatunki jednak w niewielkich zagęszczeniach), wielowymiarowe (wy różniał c.n. 5 pięter lasu, w którym strzeżone świerki dorastają do 50 m) i wielowiekowe. Lasy pierwotne, i te tropikalne, i strefy umiarkowanej, charakteryzują się też silną presją drapieżników, która jest jednym z najważniejszych czynników kształtujących historie życiowe ptaków i dynamikę ugrupowań. Wyniki badań „białowiejskich” – nie tylko poświęconych ptakom – publikowane były (i są nadal) w najlepszych światowych czasopismach naukowych, a wykaz ważniejszych z nich znajdzie czytelnik w tekście „Białowieża Forest Bird Surveys: the End of an Era” w *Acta Ornithologica* (Wesołowska i in. 2022). Badania te zbudowały zręb wiedzy dotyczącej funkcjonowania ptasich populacji w niezaburzonych warunkach nizinnego lasu pierwotnego Europy i wpłynęły na zrewidowanie wielu wcześniejszych poglądów na ekologię ptaków leśnych, co potwierdziło wyjątkowe znaczenie Puszczy Białowieskiej dla ochrony przyrody, nauki i kultury.

Wieloletnie badania w Puszczy zaowocowały też mnóstwem innych pytań dotyczących chociażby powstawania i znikania dziupli, fenologii rozwoju ulistnienia, cykli owocowania puszczańskich drzew, dynamiki liczebności owadów foliofagów, czynników synchronizujących przystępowanie ptaków do lęgów i wpływie gradacji liściożernych owadów na zachowanie ptaków i efektywność ich rozrodu. Do czekały się one opracowań naukowych, a część z nich przybrała po latach formę

powtarzanych corocznie badań o charakterze monitoringu – dostarczają one unikalnych w skali świata informacji. Drobek naukowy Tomasza Wesołowskiego liczy ponad sto pięćdziesiąt prac oryginalnych (i drugie tyle innych artykułów), z których większa część opublikowana została w czasopiśmie o światowej randze.

Na przestrzeni lat w pracach terenowych w Puszczy Białowieskiej uczestniczyło także wielu studentów, wolontariuszy i gości z zagranicy. Niemal każdy z nich, będąc dorosłym, „uczył się chodzić” pod okiem Mistrza Tomasza Wesołowskiego. Jedni stawiali pierwsze kroki w pracy zespołu badawczego, inni metaforycznie – doświadczali pierwszego kontaktu z Lasem lub dosłownie uczyli się chodzić wzorem czapli czy bociana przekraczając puszczańskie murszejące kłody. Dla wszystkich pobyt w Puszczy pozostał pod jakimś względem niezapomniany, utrwalony emocjami i wiedzą o mieszkańcach tego unikatowego miejsca.

Tomasz nie lubił określać „projekt badań” czy „obiekt badań”, ponieważ oddalały Go od istoty, którą chciał poznać. Kiedy wracaliśmy do bazy po wielogodzinnych obserwacjach w trudnym terenie Puszczy, z mnóstwem pytań i wątpliwości On spokojnie radził – „myśl jak bogatka, szarytka, gąsienica”. Z perspektywy czasu wiemy, że jest to bardzo dobry wstęp do znalezienia odpowiedzi na nurtujące nas pytania. Tomasz był też niezwykle pragmatyczną osobą, stosującą w życiu codziennym zasadę „nieważne jak coś wygląda, ważne, że działa”. Dotyczyło to głównie sprzętu, jakiego używamy do dziś w Puszczy Białowieskiej. Prosta malutka lampka, niewielkie lu-

sterko (do inspekcji dziupli), mapa, długopis, uszy i oczy obserwatora – to niezwykle mało inwazyjny zestaw, dzięki któremu można zebrać ogromną ilość danych, czego dowodzi liczba opublikowanych artykułów naukowych.

Tomasz bardzo aktywnie uczestniczył w działaniach na rzecz ochrony przyrody. Dzika przyroda była dla Niego „wartością samoistną, niezależną od jej użyteczności dla człowieka (...). Podobnie jak rodzicom, przyrodzie należy się szacunek i – w miarę potrzeby – opieka, nie zaś zniszczenie”. Poświęcił on wiele czasu i energii na obronę Puszczy przed intensywną gospodarką leśną i wyrębem. Walczył o zachowanie tego unikatowego ekosystemu i starał się, aby cała Puszcza stała się parkiem narodowym. Przez ponad dwadzieścia lat był członkiem Rady Naukowej Białowieskiego Parku Narodowego, członkiem Rady Ekologicznej przy Prezydencie RP (1993–1995), a także członkiem Zespołu Prezydenta RP do Opracowania Projektu Ustawy Regulującej Status Dziedzictwa Przyrodniczego i Kulturowego Puszczy Białowieskiej (2006–2007). Wspólnie z organizacjami pozarządowymi wypracował zasady prowadzenia gospodarki leśnej w Puszczy Białowieskiej, zmierzające do znacznych ograniczeń w pozyskaniu drewna i lepszej ochrony tego unikalnego lasu (obejmujące między innymi moratorium na wycinkę w drzewostanach ponadstuletnich, wyznaczanych według definicji znanej jako „definicja prof. Tomasza Wesołowskiego”). Niestety, zasady te utrzymano w mocy przez zaledwie kilka lat. W 2017 r. Tomasz ponownie wspierał protesty przeciwko wycinaniu

Puszczy Białowieskiej i jej spustoszeniu. Został powołany jako ekspert Unii Europejskiej podczas rozprawy przed Trybunałem w Luksemburgu (2017/18) przeciwko Polsce w sprawie bezprecedensowej rabunkowej gospodarce leśnej na terenie Puszczy Białowieskiej prowadzonej przez Lasy Państwowe i Ministerstwo Środowiska. Dzięki zaangażowaniu wielu osób udało się wycinkę zatrzymać.

Tomasz Wesołowski był charyzmatyczną osobowością, opowiadaczem, bardem snującym ekscytujące historie, nie tylko biologiczne. Każdy, kto poznał Go bliżej, szczególnie spędzając z Nim czas w Puszczy, przekonał się, jak fascynujące potrafią być badania naukowe pod opieką Mistrza. Mistrza, który wymaga i jest uparty, ale również wspiera, poszerza horyzonty i otwiera drzwi, o których nie mieliśmy pojęcia. Mistrza pokornego wobec przyrody, z dystansem do siebie i ogromnym poczuciem humoru. Mistrza, który w chwili „oddechu” od pracy zaprosi na pogaduchy o Puszczy i życiu, ponieważ „Najpierw jesteśmy ludźmi, dopiero potem naukowcami”.

Marta Cholewa, Grzegorz Neubauer

W tekście wykorzystano cytaty z wywiadu przeprowadzonego przez Dzikie Życie (2005/2006) z Tomaszem Wesołowskim w 2005 r.

Literatura

Bożek G. 2005/2006. Puszcza jest naszą rafą koralową. Rozmowa z prof. Tomaszem Wesołowskim. *Dzikie Życie* 12-1: 138-139.

Wesołowska W., Mikusiński G., Czeszczewik D. 2022. Białowieża Forest Bird Surveys: The End of an Era. *Acta Ornithologica* 57: 1-18. DOI: 10.3161/00016454AO2022.57.1.001.

Wesołowski T., Czeszczewik D., Hebda G., Maźniarz M., Mitrus C., Rowiński P., Neubauer G. 2022. Long-term changes in breeding bird community of a primeval temperate forest: 45 years of censuses in the Białowieża National Park (Poland). *Acta Ornithologica* 57: 71-100.